БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1969 ч. АПРЕЛЬ 8 ВТОРНИК № 83 (7929).

Өртээ 2 көп.

ТУКТУ—КРАСНОЯРСК КРАЙГА

Тараа хүлээп алыр пунктуларга, долган-крупа болгаш холуксаалыг чемнер будурүлгелеринге капитал тудугнуң база будурүлге, культупа-амыдырал болгаш өске-даа черлерни ажыглалга киирериниң планын күүседири, техниктиг баазаны тараа хүлээп алырынга чогуур үезинде болгаш бедик шынарлыг кылдыр белеткээри, тарааны узуктелиишкин чокка хүлээп алыры база четче кадагалаары дээш 1968 чылда бүгү Россия социалистиг чарыжының түңнелин РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС үндүрген. РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугун база бирги акша шаңналын Краснодрск крайга тывыскан. Ставрополь болгаш Краснодар крайларга ийиги шаңналдарны, Челябинск, Иваново болгаш Амур областарга — үшкү шаңналдарны тывыскан. Дагестан болгаш Чечен-Ингуш АССР-лерниң, Киров, Калинин, Сахалин болгаш Тула областарның эки ажылдаанын демдеглээн.

СОВЕТ-МАРОККО КАДЫ КЫЛГАН ДЫҢНАДЫГ

Марокконуң хааны дээрги мындаагылар II Хасанның чалааның ёзугаар ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорный 1969 чылдың апрель 1-ден 7-гө чедир Марокког албанның аян-чоруун кылып чораан.

Ол аян-чоруктуң үезинде чугаалажыышкыннар болган, ол болза чүректиң ханызындан байдал-биле демдеглеттинмишаан, бот-боттарын билчир болгаш найыралдың байдалынга эрткен дээрзин совет-марокко кады кылган дыңнадыгда чугаалаан.

Марокконуң экономика болгаш социал талазы-биле хөгжүлдезиниң сорулгаларынга дээрги мындаагылар II Хасан хааның удуртулгазы-биле чорудуп турар ажыл-чорудулганы Совет тала улуг сонуургал-биле көрген болгаш Мароккону хөгжүдериниң планнарын боттандырарының херээнге бодунуң салыышкынын киирер күзелди Совет тала илереткен деп, дыңнадыгда чугаалап турар.

Совет-марокко кады ажылдажылганың үре-түңнелдиг хөгүп турарынга Марокко тала сеткил ханып турарын илерейилээн.

Ийи чурттуң кайызынга-даа найыралдың Совет-Марокко болгаш Марокко-Совет ниитилелдерин тургузары ажыктыг деп, ийи тала санаан.

Делегей байдалының өйү келген айтырыгларының талазы-биле санал-онал солушкаш, янзы-бүрү социал системаларлыг күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ догуннаарының принциптерин барымдаалап турарын талалар база катап бадытказын болгаш элээн каш чугула делегей айтырыгларының талазы-биле боттарының үзел-бодалдарының демейлежип азы чоокшулажып турарын сеткил ханыышкыныыы-биле талалар демдеглээннер.

Европа дипке тайбыңны быжыглаары дүшкүүрлүг чорукту чавырыдырарының болгаш бүгү-ниитиниң тайбыңның быжыглаарының херээнге чугула фактор болур дээрзин талалар хүлээп көрген.

Эжелеп алганы араб девисиззерлерден, оон иштинде Иерусалим хоорайның эжелеттинген араб кезээнден үнүп чоруурундан Израильдиң каржызы-биле ойталап турарын талалар буруу шаап көрген. Чоокку Чөен чүкте байдалдың нарыыдаашкыны делегей тайбыңынга улуг кыжаныг болуп турар деп, дыңнадыгда демдеглээн.

Мурнуу Родезияда болгаш Мурнуу Африкада эрге-чагыргада турар кеш-көвк ылгаарының чурумнарын талалар шиитпирлии-биле буруу шаап көрген. Парижте чугаалажыышкыннар болуп турар фактыны талалар сеткил ханып демдеглээннер болгаш даштыкы кандыг-даа холгаарлаашкын чокка вьетнам улустуң бодунуң салым-чолун боду шиитпирлээр эргелиин талалар база катап бадытказыннар.

Н. В. Подгорныйның Марокконуң хаан черинге албан ёзугаар чорааны болгаш оон-биле холбаштыр болгулаан саналонал солчуушкуннары совет-марокко харылзааларны улам ыңай хөгжүдеринге база тайбыңның болгаш улустар аразының кады ажылдажылгазының херээнге чаа салыышкын болур дээрзин дыңнадыгның түңнелинде талалар кайызы-даа санап турарлар.

Марокконуң хааны II Хасан ССРЭ-ге келир дугайында чалалганы сеткил ханыышкыныыы-биле хүлээп алган.

Совет-марокко чугаалажыышкыннар

ИФРАН, апрель 7. (СЭТА-ның тускай корреспондентизи дамчыткан). ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорный биле Марокконуң хааны Хасан II-нин аразынга чугаалажыышкыннар апрель 2-де хүннүң ийиги чартынга үргүлчүлээн. Совет-марокко харылзааларны улам хөгжүдер айтырыгларның талазы-биле санал-онал солчуру доозулган, делегей айтырыгларын база чугаалашкан.

Совет-марокко дыңнадыгны кады кылырын дугурушкан.

АПРЕЛЬ 12—БҮГҮ-ЭВИЛЕЛДИҢ СУББОТНИГИНИҢ ХҮНҮ

ДЕМНИГ БАЗЫМДА

Апыяк-даа, хоочун-даа эмчилер, эмнелге болгаш аптека коллективтериниң ажылдакчылары делгем залда олуттарны аалепкен. Коммунистиг күш-ажылдың талыпчылары деп бедик атты чедип алыр дээш бедиткен социалистиг хүлээлгелерни ап, «чаңгызы—шуптузу дээш, шуптузу—чаңгызы дээш» деп кыйгырыгның адаазибиле толептиг ажылдап келгеннер мында чыылган. Кызыл хоорайның эмнедге черлериниң ажылдакчыларының коммунистиг шимчээшкининиң демниг базымнарының дугайында эмчи Татьяна Михайловна Савицкаяның илеткелин бешки слёттуң киржикчилери сонуургап дыңнаан. Коммунистиг ёзу-биле чурттаарының, өренириниң, ажылдаарының шимчээшкинингe 691 кижи киржип турар. Аарыг кижи бүрүзүнге эптиг-эвилең болуп, оларның кадыкшылын экижидип, быжыктырарының чаа-чаа аргаларын ажыглап турар эмнелге ажылдакчыларының саны өскен. Улуг коллективтерден республика эмнелгезиниң эмчилери ажыл-ишти коммунистиг ёзу-биле көөрүнүң херээнче 1962 чылда-ла кирип, шимчээшкининиң эгелекчилери болган. Оон аңгыда, нерви аарыгларын эмнээр салбырның болгаш өске-даа улуг, бичe эмнелгелерниң поликлиникаларның коллективтери медицина хандырылгазының культуразыр экижидериниң база билиг-мергежилин бедидериниң талазы-биле социалистиг хүлээлгелерни алгылаан, ажылда четпестерни чайладырынче угланган хемчегларни чедиишкинниг боттан д ы р ы п келген.

Аптека база эмнелге черлеринде тускай эртемниң аайы-биле билиг бедидериниң бөлүмнери ажылдап турар. Оон түңнелинде чаа эмнерни болгаш аппаратураларны, хереквелдерни канчаар ажыглаарын ортумак эртемниг медицина ажылдакчыларындан алаэн хөй кижи чаа-чаа билиглер-биле чепсегленип турар. Эмнелге черлеринде партия, профэвилел организациялары коммунистиг күш-ажылдың шимчээшкинин башкарарын холга ап, организакчы ролюн бедиткенинден политинформациялар, өөредилге чыыштары бедик шынарлыг эртип турар апарган. Улуг баштыңчы В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 100 чыл болур оюнга төлептиг ужуражырының чарыжы өкпе аарыгларын эмнээр диспансерде, № 1, 2 поликлиникаларда, кезип эмнээшкин кылыр эмнелгениң салбырларында калбарган. Ылаңгыя республика эмнелгелериниң салбырларының ажылдакчылары бедиткен социалистиг хүлээлгелерин эки күүседип келген. Оларның киржилгези-биле салбырларда ленинчи бүлүңнар тургустунган. Библиотекалар база ажыттыгылаан. Ында чаа помнар немешкен. Аарыг кижилер номнарны ап номчуп, телевизорлардан дамчылылгаларны көрүп, шыдыраапы, даалыны ойнап, аңгы-аңгы темаларга лекция, беседаларны дыңнап турарлар.

Боттарының билиг-мергежилин доктаамал бедидип, байлак арга-мергежилин аныяк эмчилерге дамчыдып берип турар мурнакчы эмчилер көвүдээн. Ындыларга Лидия Михайловна Козлова, Татьяна Михайловна Савицкая, Лидия Веденеевна Басенко, лаборатория ажылдакчыларындан Ирина Муравьева, Анна Горбунова болгаш өске-даа мурнакчылар хамааржыр. Бо слёттка коммунистиг шимчээшкининиң ажылының түңнелин үндүрген. Республиканың кезип эмнээр эмнелгезинге, уругларның өкпе аарыгларының салбырынга онкология салбырынга коммунистиг күш-ажылдың коллективтери деп бедик атты тывыскан. Эмчилерден, аптека болгаш эмнелге черлериниң мурнакчы ажылдакчыларындан 150 кижиге коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары деп атты тыпсып берген. Ам хоорайның эмнелгелеринде, аптекаларында 500 кижи коммунистиг ажыл-иштиң шалыпчылары болуп, алдарлыг ленинчи юбилейге улам-на төлептиг ужуражыр дээш, чаңгыс демниг дидим базып орарлар.

О. ОХЕМЧИК.

ЧУРУКТА: коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары (солдагай таладан) эмчи сестралары Светлана Басова, Галина Толстова, Екатерина Видуто, Тамара Кондрашова.

Авторнуң фотозу.

Улуг эгелээшкин үргүлчүлевишаан

Москва-Сортировочная депонуң коллективи апрель 12-де массалыг юбилейжи коммунистиг субботник эрттирер деп база катап кыйгырыг үндүрген. Ол эгелээшкин бүгү чуртка дораан нептерей берген. Кызылга Улуг-Хемниң ыяш ажылагыйының коллективи москвачыларның кыйгырыын баштай деткип үнген. Коллектив апрель 12-де бир ажыл хүнүн бүрүн ажылдап эрттирер болгаш 5000 рубль түңнүг дилген ыяш материалдарын будурүп үндүрер, 1500 рубльдиң бажың дериг-хереквелдерин, будурүлгеге ажылгаар 400 кубометр ыяшты белеткээш, сал кылдыр даар черлеринге чедирер деп шиитпирлээн. СЭКП хооркомунуң бюрозу ол эгелээшкинни чүүлдүг деп санаан.

Ам Кызылдың бүгү коллективтери субботникке белеткенип эгелей берген. Республиканың эмнелге черининң «Кара-Хаак» совхозтуң, Каа-Хемниң хөмүр-даш уургайының ажылдакчылары субботникке шупту чаңгыс кижи дег ажылдап үнер деп чугаалажып алган.

Хоорайда юбилейжи субботник эрттирериниң штавы тургустунган. Штаб апрель 12-де кылыр ажылдарның хемчээн тодаргайлап доктаткан. Ол хүнну оон бүгү киржикчилериниң сагыш-сеткилинден уттундурбас, күш-ажылчы байырлал кылдыр эрттирер. Хөй-хөй организациялар болгаш өөредилге черлери кылыр ажылдарның фронтузун тодаргайлап алган.

Башкы институдунуң студентилери хоорай парыгын чурумчудар, көдээ ажыл-агый техникумунуң сургуулдары 280 уруг турар уруглар садын тударынга киржир, а садыг-кооператив училищезининң, политехникумнуң, медучилищениң сургуулдары тудугжуларның чурттаалга бажыңнарын, чонга хептер даарап бээр ательени, СЭКП обкомунуң политинтиг чырыдыышкын бажыңын, поликлиниканы болгаш өске-даа объектилерни тударынга дузалажыр.

Транспорттуң хөй-хөй будурүлге черлери хоорайны часкы үерлээшкинден камгалаар ажылдар кылырынга киржир.

Хоорай чону көдээ ажыл-агыйның ишчилеринге база дуза чедирер. Апрель 12-де 100 хире кижи «Сельхозтехника» наттыжыышкынның баазазынга келгеш, колхоз, совхозтарже минералдыг чемишчидилгелерни, әртын кезектерни, машиналарны шалыпкын чорудуп бээринге дузалажыр.

Апрель 12-де хоорай байырлалдыг шиметтинер. Лозуңнар, плакаттар субботник киржикчилерин ниитизи-биле сорун киирер.

Субботник болурунга чедир чеди хонук хире үе арткан. Организация бүрүзү ол кыска хуусааның дургузунда кижилерин, транспортун ажылдарга таарыштыр хуваар, субботниктиң анаа-ла ажыл хүнү эвес, харын организастыг, ажыл-ишчи үлегерлиг эрткен турарын хандырар ужурлуг.

Хойжуларның социалистиг хүлээлгези

МАЛЧЫННЫҢ СОРУК КИРИШКИНИ

Вера Монгуш «Искра» колхозтуң мурнакчы хойжуларының бирээзи. Ол чеди чыл дургузунда хой малдап, хураганнар өстүруп келген, ажылынга бедик көргүзүглерни шыдамыккай ажыл-ижи-биле чедип ап чораан.

Бо чылдың кыжы кадыгдошкун-даа болза, Вера Кунгаевнаның ажаагап малы кыштан менди ажып турар. Оолдаан 228 хоюнуң хураганнары хораваан. Ол — малчынның ажылга кызымаанының ачызы-дыр. Чаш хураганнар ажаар талазы-биле ол ёдулуг мастер. Вера Кунгаевна хой түлүктеп хураганнап турда, хураганнарны үзүп алгаш, өскээр чугаалаарга, оларның чаштарын бир, оон арай ултатканнарын — өске кажаага, а оътка кире бергеннерин база бир кажаага тургускаш, хынамчалыг ажаар. Мал чемин чөп чарыгдаары-биле хураганнарга сигенни боот бээр. Чылыг сугну оларның ижер шаа-биле берип турар. Хураганнарга будук-бүрүнү, көк суланы бербишаан, шиви будуун хандылап хайындырааш бээрин ол боттандырып турар.

— Кыштың аагы ам-даа артпаан. Моон соңгаар хатказырыг-даа болур, хар-даа чазылаар, ынчангаш бичиидаа оожургап болбас. Час дээрге малчын кижиниң ажылынга база улуг шылгалда. Хураганнарның хойларның ажаалгазынче эң-не улуг кичээнгейни салыр ужурлуг — деп, Вера Кунгаевна чугаалаар.

Вера Монгуштуң ашаа Сендажы база кызымак малчын. Монгуштар май айның барык ортан үезинде чазаглаар, ында чылыг кажааларны белеткеп алган, часкы үеде малга кандыг айыыл болбас дээрил, адак дээрге хой саргылаар, ол база-ла малга хоралыг. Ону болдурбас дээш, саргы дужер үеде хойларынга, хураганнарынга камгалал эмнерни ажыглаар.

— Хөй дүк алыры малчым кижиге өөрүшкү. Ынчангаш часкы үеде хойларны аргалыг-ла болза, хараганныг черлерже чоокшулаптас болга эки. Хараганнарга, кажаага чулбажылаптап калгылаан дуктерни чыыл алыры чугула, ол база планга немелде — деп Вера Монгуш база чугаалай-дыр.

— Чайлаглаашкын дугайында чүнү чугаалап болур силер?—деп, оон айтырарыска, мынча дидир:

— Малдың кыштан хур ажарыда, төлүнүң боткур, эът, дүгүнүң элбек болуру-даа чайлаглаашкын үезинде малды эки семиртиринден улуг хамаарылгалыг. Бис Чайлаг-Хем деп черге чайлаар улус бис. Магалыг чер, чечек-чимис бүргэн, малдың семириирин кандыг дээр. Хураганнар безин тулдур семириир, куучы барып, шелеринбиле деңнежи бээр...

Монгуштар чыл санында малын семиртирде, тайгага боттаңнап чораан чайлаар. Бир барган черинге он ажыг хонар, хүн бүрүде хойларын аңгы-аңгы черлерге одарладыр, ынчангаш оларның көргүзүглери чыл бүрүзүнде бедик болуп келгенинiң ужуру-даа ында. Найыралдыг өг-бүлениң ээлери Вера биле Сендажы оларда агыраныкчы хөөннер бичии-даа чок. Чыл санында кыжын, чазын малын азыраар, сигенни чегчири-биле белеткеп алыр. Эрткен чылын 20 тонна сигенни олар белеткээн, сигени ам-даа бар. Харын чамдык малчыннарга артыкталдерип, дузалап-даа турар.

Ажыл-ишке кызымак малчыннар Владимир Ильич Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 100 чыл оюнга болгаш Совет Тыванның 25 чылының байырлалынга тедептиг ужуражыр дээш бүгү улустуң чарыжынга кириштишаан, бо чылын 100 хойга онаалтыр 100-тен өөскүн эвес хураганны камгалап алыр, бир хойдан 2,5 кг дүк кырлып алыр, 20 тонна сигенни боттарының күжү-биле белеткээр, кыштаан каш хүннерде бүгү херек үүлдерни чедир кылыр болгаш чиңгине шенелдени чорудар херек.

К. ХЕРТЕК.

ЧАС, ШИИТПИРЛЕТТИНМЭЭН АЙТЫРЫГЛАР

Бистиң рейдивис

Беш чыл планының дөртку чылында тараа культураларының бедик дүжүдүн алыр дээш, Таңды районнуң ажыл-агыйлары бо хүннерде үйгу-чыдыш чок ажылдап турар. Ол дугайын «Тиилелге» болгаш «Россия» совхозтарның база «Революцияның чалбыыжы» колхозтуң ажыл-херээ тодаргай хереченлеп турар.

Солуннуң рейд бригадазы бир дугаарында Таңдыда эң тараалак ажыл-агый болур кур чер совхозу «Тиилелгеге» барган. Ол ажыл-агый мурнуку чылдарда тараа культураларының бедик дүжүдүн өстүрерибиле болгаш тараа будурүлгезин көвүдедириниң талазы-биле республикага ат-сураа үнүп турган. А 1968 чылда совхозтуң делгем шөлдеринге тараан тараалар кандааш-кындан кадын калган. Ынчангаш га черден ортумаа-биле үгүле 3,6 центнер дүжүт алган. Совхоз тургустунгандан бээр ындыг куду дүжүт-турбаан. Ол чоруктан чогуур түңнелди кылып, бо чылын агаарбойдустуң байдалындан хамаарылга чокка, тараа культураларының бедик дүжүдүн өстүрүп алырын совхозтуң механизаторлары оралдажып турарлар. Га черден алыр дүжүт ортумаа-биле 10 центнер. Олар ону чедип алыр дээш, бүгү-ле үүлдерни бо хүннерде кылып турар болгаш чедип алырының барымдаазы-даа бар.

Совхоз бо чазын 30 мун га ажыг черге тараа болгаш мэл чемн культураларны тарыыр. Оон иштинде эң чугула аъш-чем культуразы — кызыл-тас 23 мун га, арбай 1200 га. Совхозтуң механизаторлары бо чылын тарааның бедик дүжүдүн алырынга эрткен чылын-на белеткенип эгелээн: 10 мун га ажыг черни курактур аңдарып алган, 12 мун га ажыг аңгыс черни күзүн-не белеткээн. Ынчангаш чазын удур аңдарып, тараа чаштырар аңгыс чер оларда шоолуг эвес. Кур-чержилер хар эриири билек-ле ховуларга өл-шыкты базырарын 5—6 хүн чорудар деп планнаан. Ол чугула ажылды ой-шаанда доозары-биле 52 агрегатты ажыглаарын баш удур көрген.

Часкы хову ажылдарын чедиишкинниг эрттиреринiң бир чугула үүлү техниканы чогуур ойүнде белеткеп алыры болур. Бо ажыл-«Тиилелге» совхозта колдуунда шыпкарлы берген деп чугаалап болур. Бо чылдың часкы тарылгазынга 139 трактор ажылдаан турар. Ынча тракторлардан ам ажылагыйда он хире трактор септээри арткан. Оларны тус-тус бригадалар кылып доозары-биле ажылдап турар. Улуг-ла дээрге, апрельдиң 15-те бүгү техника болгаш көдээ ажыл-агыйның дериг-хереквелдери шуут белен болган турар деп сорулганы салып алган, совхозтуң механизаторлары ажылдап турар.

Оон аңгыда сеялкалар, андазыпнар, илиирлер барык-ла бүрүн белен болган. Оларның сөөлгү артканын бо хүннерде доозуп турар.

Күр-чержилер бедик дүжүттүг алыры-биле шөлдерже 4 мун тонна одекти сөөртүп төккен, 129 тонна минералдыг чемишчидилгелерни тарылга үезинде болгаш чайын немелде чемгерилге кылдыр төгер.

Чаагай дүжүт дээш демиселге шиитпирлиг рольду үрезин ойпаар ужурлуг. Совхоз бо талазы-биле багай эвес белеткенген. 4600 тонна кызыл-тас үрезинни бүрүн белен, оон шуптузу сорттуг, оон иштинден чажар шынарынга чедир белеткээни 2700 тонна. Арбай болгаш сула үрезинни четчири-биле бар болгаш сорттуг, чажар шынарынга чедир белеткеттинген.

... Республикада эң хоочун болгаш экономика талазы-биле шыырак колхозтарның бирээзи «Революцияның чалбыыжы» колхоз бо. Тараа культураларындан бедик дүжүт алыр талазы-биле ол колхоз республикага бирги черни хөй чылдарда улаштыр эзлеп келген. Моон чылдагааны чүдел дээрге, ажыл-агыйның тараа шөлдери таңды эдээнде өл-шыгы хөй, кара хөрзүннүг девискээри турары болур. Ынчалзадаа ол ийиги чергениң фактору-дур. Ында эң-не шиитпирлекчи күш кижилер. «Революцияның чалбыыжы» колхозтуң агроному Ольга Павловна Чуева хөй чылдарда ажылдап келген, бодунуң херээниң ёзулуг мастери-дир. Тараа будурүлгезин көвүдеринге, чер ажылының культуразын бедидеринге Ольга Павловнаның улуг ачы-хавыязын барымдаалаш, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумуну анаа Тыва АССР-ниң алдарлыг агрономуну деп атты тывыскан. Колхоз эң-не кандааш-кыныг 1968 чылда безин тараа культураларының гектар чер бүрүзүнден ортумаа-биле 11 центнер дүжүттү алган. А чамдык чылдарда аңаа дүжүт гектар черден 17-20 центнер чедип турган.

Колхозтуң ажыл-ишчилери бо часка онза хынамчалыг белеткенип турар. Оларның бо чылын тарыыр шөлү 12 мун га ажыг. А оларның кожазы «Россия» совхозтуң тарылга шөлү 9 мун га хире.

Балгазынчылар бо чылын тараа культураларының гектарындан ортумаа-биле 13,5 центнер дүжүттү алырын планнап турар. Оларның ооэу үндезин-барымдаалыг. Моон мурнудагы чылдарда чыыл мөөнеп келген дуржулгазы база бар, оларда чер ажылының культуразы бедик. Куруктурган черге чаштырарының практиказын ажыглап турар. Чижээ, бо часкы тарылганың барык-ла чартыы хирезин куруктур аңдарган черге тарыыр. Тарылга шөлүнге чемгерилге кылдыр 4000 тонна одекти төгер планныг тургаш, 5200 тоннаны төккен, 300 тонна минералдыг чемишчидилгелерни төгерин төлевилээп, ону чазын тарылга-биле кады болгаш чайын немелде чемгерилге кылдыр төгер.

Колхоз чазын чажар үрезинге оныа кичээнгейни салып турар. Бүгү тараа культураларының үрезиннерн бүрүн четчир болгаш чажар шынарынга чедирген, чүгле сорттуг үрезиннерни чажар. Бо бүгү үүлдер балгазынчыларга бедик дүжүт алырының болдунар аргазын магадылап турар.

Бистиң чедер дээн кыдыкы пунктувус — «Россия» совхоз. Оон шөлдери «Тиилелге» совхозтуң болгаш «Революцияның чалбыыжы» колхозтуң шөлдери-биле кызыгаарлажып турар.

Бо совхозта-даа часка белеткел кажангызындан артык, хайнышкынныг чоруп турар. Чижээ, техника септелгези барык-ла доозулган деп чугаалап болур. Ынчалза-даа бо чылдың кыжы берге болганын ап көөр болза, ам-даа он тракторвуң техниктиг хыналдавын кылып турар. Чүге дээрге, ол тракторлар кыжын мал чеми сөөртүрүнге, хар далбыйлаарынга ажылдап турган.

Кайы-даа ажыл-агыйда: совхозтада-даа база колхозта-даа чүгле чаңгыс үүткүл: часкы тарылганы бедик агротехниктиг деңнелге эрттирер, тараа культураларының чаагай дүжүдүн алыр.

Солуннуң рейд бригадазы мындыг түңнелди кылган: ийи совхозта-даа, колхозта-даа часка белеткеди механизаторлар, тараажылар болдунарла арга-биле эң күжениишкининг чорудуп турар. Олар боттарындан хамааржыр бүгү-ле үүлдү кылып турар.

Ынчалза-даа механизаторлардан хамаарышпас чамдык факторлар бар. Рейд бригадазы хамаарышкан чогуур органнарның кичээнгейнинге мындыг айтырыгларны тургузуп турар.

«Тиилелге» совхоз Кызылдың сайгарылга баазазындан барык-ла 1000 тонна үрезинни сөөртүп алыр болгаш бодундан орнаш кылдыр 300 тонна тарааны ол баазаже чорудар ужурлуг. Амдыызында ону сөөртүр машина тывылбайн турар. Ол ажыл-агыйнын тараа деңзилээр деңзилерге үрелген болгаш ам-даа ажылдавайн турар. Ону кылдырары-биле Кызылдың амыдырал-хандырылга комбинадының механиктиг мастерскаязынга эрткен чылдың ноябрьда, бо чылдың февральда ийи удаа чагыг берген. Айтырыг ам-даа шиитпирлеттинмээн. Оон аңгыда, үрезинни чаштырар агрегаттарга чедирер машиналар херек. Ону «Сельхозтехниканың» Таңды салбыры чорудуп бээр болган. Ынчалза-даа аазаашкын хоозун сес болуп артып турар.

«Революцияның чалбыыжы» колхоз Тыва АССР-ниң Мелиорация болгаш суг-ажыл-агый министерствозунга улуг негелдени салып турарын рейд бригадазы үүлдүг деп корген. Чүге дээрге, колхозта 500 га ажыг суггаттыг тараа болгаш сиген шөлдери бар. Ону суггарарыбиле колхоз тускай звенону тургускан. А херек кырында суггарылга бугаларының доозу кылдынмаан. Техниктиг деривгени ол министерство кылыр ужурлуг, колхоз кереэзин чарган. А министерство ону күүсетпейн турар.

Оон аңгыда, «Революцияның чалбыыжы» колхозка ам-даа сеялкалар, илиирлер, үлдүредикчилер херек. Ук хереквелдерни колхоз боду Абакан баазазындан алыр. А ону чүдүрүп алыр машина колхозтуң бодунда чок.

База бир четпес чүве болза, бо үш ажыл-агыйларның кайызындаа механизатор кадрларның чедиишпези болур. «Тиилелге» совхозка ам-даа 98, «Россияга»—34, «Революцияның чалбыыжы» колхозка — 25 механизатор чедиишпес болуп турар. Ол санны ук ажыл-агыйлар Кызылдың көдээ ажыл-агый техникумунуң, Кызылда база Балгазында профессионал-техниктиг училищелерниң өөредикчилериниң күселибиле хандырар бодап турар. Ажыл-агыйларның кайызынга-даа тараа чаштырышкыны эгелей бээрге, агрегаттарга үрезин сөөртүп чедирер чүүк машиналары херек. Ону «Сельхозтехниканың» Таңды салбыры бээр деп аазаан. Ынчалзажок машиналар амдыызында келбээн.

Айыттынган ажыл-агыйларның улуртукчулары үстүнде четпестерни чайладыр дээш, эң кыска хуусалга тодаргай хемчеглерни алыр ужурлуг. Час шуут эжикте келген. Ол тараажыга шыгыы шылгалда болгай. Арткан каш хүннерде бүгү херек үүлдерни чедир кылыр болгаш чиңгине шенелдени чорудар херек.

Рейд бригадазының кежигүннери:

П. ЕПИФАНО, «Тиилелге» совхозта улусту контроль болуунуң даргазы, **Х. ИРГИТ**, «Россия» совхозтуң № 3 трактор-хову бригадазының бригадири, **А. ПОХОРУКОВ**, «Революцияның чалбыыжы» колхозта үүлүчүк, **С. ФЕОКТИСТОВ** болгаш **К. АРАКЧАА**, «Шынның» тускай корреспондентилери.

УЛАМ ЭКИЖИДЕР

СЭКП-ниң Барыын-Хемчик райкомунуң ээлчегиниг пленумунга малчынарыңың культурлуг чуртталгазының байдалы болгаш ону экижидер хемчеглериң дугайын чугаалажып корген. Бо талазы-биле илеткелди партия райкомунуң секретары эш С. К. Орус-оол кылган.

СЭКП обкомунуң бешки пленумунуң шиитпирин күүсетпишаан, малчыннарның культура-амыдырал хандырылгазын улам экижидер хемчеглериң талазы-биле районнуң партия, совет болгаш көдээ ажыл-агый органнары элээн ажылдарны боттандырып чоруканың илеткелчи болгаш санал берген активчилер демделээн.

Малчынарның культурлуг чуртталгазын экижидерип «Большевик» колхозтуң баштаар чери (даргазы А. Шаалы, партком секретары С. Очур) багай эвес шиитпирлеп турар. Колхоз төвүнде 15 орунныг эмнелге, 100 орунныг ясли-сад, хойжу бригаларының төптеринде болгаш хову турлагларында 4 кызылбулуңнар, 4 чуңар-бажыңнар доктаамал ажылдап турар. Колхозтуң оруглазы чыл келген тудум-на өзүп, колхозчу бүргүзү айда-ла 110-130 хире рубльди ажылдап ап турар. Эрткен чылын 30 столдарны, 30 стулдарны, 10 өг ыяштарын, 30 аъш-чем салыр шкафтарны кылгаш, малчыннарга саткан.

Малчынарның культурлуг чуртталгазын экижидеринге колхозта херээженнер төвүлелиниң (даргазы Александра Кара-Сал) салыышкыны улуг. Чуртталга бажыңнарының септелгезин кылыры-биле 14 кижи составтыг аныяктар звенозун тургускан. Малчын херээженнериң ортузунда культурлуг чуртталга талазы-биле социалистиг чарышты организастаан болгаш чуртталга бажыңнарының арыгшевер байдалын доктаамал хынап, ооң түңнелин демделээн соң тускай кыдыраалтарны өг-бүле санында аскылаан. Бо херээженнер төвүлелиниң ажыктыг эгелээшкинин детквишаан, ону районга неп-тередирин райкомунуң пленуму айыткан.

Кылдынган ажылдар-биле чергелештир малчыннарның культура-амыдырал хандырылгазында четпестерге болгаш шиитпирлеттинмээн айтырыларга илеткелчи кичээнгейни салган. Районнуң ажыл-агыйларында амгы үеге чедир 223 малчын өг-бүлелер чаагайжыды кылдынмаан өг-лерде чурттап турар. Бо айтырыгны багай шиитпирлеп турар дээш «Барлык», «Шекээр», «Доң-Терезин» совхозтарының удуртукчуларын пленумга шиңгыы шүгүмчүлээн. Бо совхозтарның хой-хой малчыннары чаш хураганнарны, бызааларны оглеринде азырап турар. «Барлык» совхозтуң Бижиктиг-Хая суут-бараан фермазында чуртталга бажыңнары чугайлаттынмаан, хирлиг. Ырады соортуп, аштаваан ужурунда одек, көржең Бижиктиг-Хая суурнуң девискээрин шыва алы берген. Совхозтуң Хөнделең, Аксы-Барлык салбырында болгаш «Доң-Терезин» совхозтуң хойжу бригадаларында чунар-бажың чок. «Доң-Терезин» совхозтуң Алаак, «Шекээр» совхозтуң Суг-Кажаа суут-бараан фермаларында, Мажалыкта эътким угланыышкынныг бода мал фермазында кызыл-бүлүңнар, чунар-бажыңнар одаар ыяш-биле хандыртынмаанының чылдагааны-биле ажылдавайн турар.

Районнуң колхоз, совхозтарының мал фермаларында хөй күш үпер ажылдарны механизаставаан. Бо айтырыг колдуунда-да үре-түңнел чок чугаалажыышкынар-биле кызыгаарлаттының келген. «Барлык», «Шекээр», «Доң-Терезин» совхозтарның Хөнделең, Аксы-Барлык, Биче-Тей, Доң-Терезин, Аяңгаты салбырларында чаа тутқан чуртталга бажыңнарын малчыннар ажыглавайн турар. Соолгу үеде ол бажыңнарның соңгалар рамалары, эжиктери болгаш шалалары тотчеглеттинген.

Улуг, биче кижилерниң идик, хептери, приёмниктер, батареялар, суут машиналары, шлажан аяктар, хевистер, кидистер, хеп болгаш аяк-сава шкафтары, сандайлар малчыннарга эвээш кээп турар дээш эштер Шагдыр, Моңге, Ангыр-оол районнуң адрезиниге чөптүг шүгүмчүелдерни кылган.

Пленум чугаалашкан айтырыгның талазы-биле доктаалды хүлээп алган.

Т. ТАЛГАНЧЫК,
«Шынның» корр.

ДЭЭШТИИН БЕДИДЕР ДЭЭШ

Чоокта партияның Тожу райкомунуң 7-ги пленуму болуп эрткен. Чон ортузунга партийжи-политиктиг ажылды күштедирер талазы-биле ап чорудар хемчеглер дугайында илеткелди партия райкомунуң бирги секретары Н. С. Бойду кылган. Тожуның ажыл-ишчилери бүгү совет улус-биле бир дөмей улуг байырдал — В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болур юөнга алдар болдурган социалистиг чарышты калбартканын илеткелчи демделээн. Эрткен 1968 чылда планныг онаалгаларны, социалистиг хүлээлгелерни күүседир талазы-биле үлетпүр будурүлгелерниң, ажыл-агыйларның чедип алган чедишкиннеринге илеткелчи доктааган. Ылаңгыя Ырбаннын ыяш белеткелчилери ийи чыл улаштыр планныг онаалгаларын ажыр күүседип, районда социалистиг чарыжының тиилекчизи болганын айыткан. Тожуның ыяш ажыл-агый чери, кооператив аңныыр ажыл-агый черинiң Хам-Сыра салбыры, Сыстыг-Хемниң күрәңныыртывыш ажыл-агый чери эрткен чылын өлүк тывыжының планын ажыр күүсеткен.

Чамдык чедишкиннер-биле чергелештир бар четпестерге илеткелчи база доктааган. Районда чаа организастаттынган «Тоора-Хем» совхоз мал кыштаглаашкынын багай эрттирип, часка уткуштур техника септелгезин шүшпеп чорудуп турар. Ук ажыл-агыйда малдың өлүп хорааp чоруу ам-даа бар. Районнуң хереглекчилер ниитилели чонну эргежок чугула барааннар-биле хандырар ажылды четпес организастап турар. Бараан саарылгазының планныг онаалгазын безин чыл бүрүде күүсетпейн келген.

Партияның агитас-массалыг ажылының кол угланышкыны будурүлге планын, алган социалистиг хүлээлгелерни күүседиринче ажылчы чоннарны мобилизастаарынче мооннеттинген турган. Соңгулда кампаниязының эрткени районнуң партия организацияларының чон ортузунга политиктиг тайылбыр ажылын чедишкиниң чорудуп болур аргалыын көргускен. Активтер болгаш агитаторларның быжыглаан участоктарынга тайылбыр ажылын эки чорукаының түңнелинде чер-чер Советтеринге соңгулда районга чедишкинниг эрткен. Ол кампаниянын соон дарый агитация болгаш пропаганда ажылын улам сырый системажыдыл алыр сорулгабиле шилиндек агитаторларны участоктар, бажыңнар аайыбиле быжыглаар ажылдар ам чоруттунуп турар.

Партия чырыдыышкыны районда элээн чедишкиниг чоруттунуп турар. Ынчалза-даа бо талазы-биле чамдык четпестер ам-даа бар. Чижээ, политкичээлдерге олурушпас, организациялары парторганизацияның удуртулгазы-биле хана созунналын, агитхуудустарны үндүрүп, хүндүлел самбыразынга мурнакчыларны киирип, тайылбыр ажылын чорудуп турар. В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнге чедишкиннинг ужуражырынга турасказаткан чарыш бисте калбарган — деп, Тожуның ыяш ажылагый черинiң директору В. П. Новиков саналынга чугаалаан. Ол ышкаш пленумга районда улусчу контроль комитединиң даргазы А. Ш. Кол, райпо даргазы З. М. Дорофеева, комсомол райкомунуң бирги секретары И. Ш. Очур, райплан даргазы К. Т. Шыырыпчык болгаш өскелер-даа саналдаалды хүлээп алган.

Пленумнуң киржикчилери қыдат чөнгээчилерниң совет қызыгаарга хаанныг үүлгелиглерин шиңгыы буруу шаап., маочу чөнгээлекчилерге удурланышкынының резолюциязын чаңгыс үн-биле хүлээп алган.

Делегейниң амгы байдалында империализмниң идеологтуг чимзенишкиннери турда, партийжи серемчилелди көшкатпас, чоннуң политиктиг дадыгышкынын үзүктел чок чорударының чугулазын пленум демделеп, делегеренгей доктаалды хүлээп алган.

О. НАМЧЫЛАК.
«Шынның» штаттан дашкаар корр.

ЧАА АРГА-БИЛЕ

ПЕТРОПАВЛОВСК-КАМЧАТСКИЙ. (СЭТА-ның корр). СЭКП-ниң Камчатка обкомунуң пленуму Петропавловск-Камчатскийге доозулган. Пленумга областың үлетпүр будурүлгелеринде болгаш тудугларында күш-ажылдың будурүнчүлүүнүң темпилерин улгаттырарын 1969 чылда дүргедедириниң айтырыгларын, чер, мал ажылының продуктуларын будурерин көвүдедириниң сорулгаларын чугаалашкан.

СЭКП-ниң Камчатка обкомунуң бирги секретары М. А. Орлов болгаш СЭКП обкомунуң секретары В. И. Алексеев илеткелдер кылган.

Пленум болурунуң мурнунда чартык ортулуктуң будурүлге черлеринге болгаш тудугларынга ленинчи хүнну эрттирген. Ажылчын коллективтерге обком, хоорком, райкомнар кежигүннери «В. И. Ленин коммунизм тургузарының эң чугула үндезини болур «күш-ажылдың будурүнчүлүүн бедидер дугайында» илеткелдер кылган. Будурүлге черлериниң ажылын анализтээни, оларның дуржулгазы, ажылчын коллективтерниң берген санал-оналы ол айтырыгны областың партия пленумунга чугаалажырының үндезини болган.

Камчатканың үлетпүр будурүлгелеринге күш-ажылдың будурүнчүлүү беш чылдың үш чылының дургузында 2.7 хуу, тудугга — 12,2 хуу улгаткан. Ооң ачызында ниити продукция будурери барык 11 миллион рубль, тудуг-монтаж ажылдары — 8 миллион рубль хемчээлдиг көвүдээн. Ындыг турбуже балык үлетпүрүнүң хөй-хөй будурүлге черлери күш-ажылдың будурүнчүлүүн бедидеринге бар аргаларны четче ажыглавайн турар деп, пленум демделээн.

Пленумнуң киржикчилери күш-ажылдың будурүнчүлүүн улгаттырарының, мал, чер ажылының продуктуларын будурерин көвүдедириниң темпилерин дүргедедир хемчеглерни айыткан.

УЛАМ-НА КӨВҮДЭЭН

ЛЕСОЗАВОДСК (Приморье край. СЭТА). Уссури хемниң шыналазында база час дүшкен. Тайга сыннарының мурнуу мээстеринде Амур хек-даваны чечектеди берген. Уссуриниң специализастаттынган ары ажылының совхозунуң коллективинге тулуктуг ажыл өйү келген. Арыжылар бөгүн ары өлөрин кыштаглаткан черлеринден үндүрүп эккелгеч. Чалгынныг ишчи арылар чечектерни баштай тегерип ужудуушкунун кылып эгелей берген.

Приморьеде бо чылын кыштаглаашкындан шүүгү 220 мүң — эрткен чылдаазындан 20 мүң ажыг өөр арылар үнген.

Приморье край чурттуң рыноктарынга болгаш даштыкыже үндүрүп садыглаар ары чигирин будуруп турар кол девискээрлериниң биргээш. Россия Федерациязынга белеткээр ары чигирининг үштүң бири хире кезиин ында будуруп турар. Приморьеде ары ажыл-агыйының специализастаттынган трези ажылдап, бодунуң күчү-шыдалын чылдың-на улам улгаттырып турар.

ЧУРТКА ХӨИ ЭЪТТИ БЭЭР

Эъткир угланыышкынныг мал ажылы

Тыва АССР-ниң чамдык ажыл-агыйларында мыйыстыг бода малды эъткир угланыышкынга тургузуп турары эът будүрерин көвүдедир айтырыгны шиитпирлээринге улуг ужур-дузалыг.

Ооң-биле кады бо ажылдың технологиязын ажыл-агыйлар аайыбиле шиңгээдип ап турарында улуг четпестер бар. Мал чемининиң курлавырын, одар-белчиринiң, агаар-бойдустуң байдалын, малчыннарның билигмергежилин өөренип көрүп тургаш, ажыл-агыйларга эъткир бода малды сайгырадыр талазы-биле хемчеглер четче ажылдап кылдымаян турар.

Маңаа холбаштыр Өвүр райониуң «Торгалыг» совхозунда байдалды көргүзерин күзедим. Совхозта эъткир угланыышкынныг мал өстүрер тускай салбырны тургускан. Ында күш-ажылдың организастаашкынын, төлевирин, малды кадарарының нормазын ийи болукке тургускан.

Бирги болук. Бир кадарчыга төрүүр 45 инекти быжыглаар болгаш ооң ол хире бызааны алыр. Төлевирни түгле алган немелде деңзинин барымдаалаар. Ол бызааларны 240 хонукта иелери-биле кады чаңгыс черге азырааp, азы кадарар. Ынчаарда ортумаа-биле бызаа бүрүзү хонукта 550 грамм немелде деңзинiг болур. Ынчангаш бир центнер немелде деңзинiн алырга, кадарчыга 18 рубль 27 көпеекти төлеп бээр. Продукция дээш төлээр 15 хуу-биле катай кадарчының чылда шалың фондузу 1150 рубль болур. Бир эвес баш санап төлээр болза, 15 хуу немелдени албас болгаш чылда шалың фондузу 1000 рубль 28 көпеек болур.

1968 чылда совхозка малды ай санында деңзилеп-даа турза, продукция алганын барымдаалавайн, төлевирни малдың баш саны дээш берип турган.

Ооң кол чылдагааны 100 баш төрүүр инектерден 90 бызаа алыр планны кым-даа чедир күүсетпейн баргыында. Бир өг-бүленiң эр, херээжен инек кижизинге 45-45 каттышкаш 90 инекти кадарганы дээш ай санында төлевирни деннеп берип турган. Кадарчылар хүнде алыр немелде деңзинiн ажыр күүсеткен-даа болза, бызаанын баш саны четпес. Чижээ, кадарчы Д. Шагбажаа төрүүр 100 инектен 84 бызааны, хонукта баш бүрүзүнден 595 грамм немелде деңзинiн алган болгаш бызаа бүрүзүн 235 хонукта ажаан кадаргаш, тускай үзүп турда, ортумак диригдеңзи 153,5 кг болган. Өске кадарчыларның 100 инекке онааштыр алган бызаазының саны ооң-даа эвээш, харын бежен ажыг бызаалыг болган кижилер бар.

Бо дээрге түгле кадарчыларның эвес, харын тускай эртемниглериниң база четпес ажылы болур. Инектиң эдерилгезин чыл иштинде болур түвө төлээде, бир өг-бүлеге быжыглаан 90 инектиң төрүлгези база чаңгыс үеде эвес болур. Ынчангаш чыл төнчүзүнде бызаалар черге үстүнмейн артып калыр. Оларның диригдеңзизи база чаңгыс аай эвес. Моны барымдаалаш, төрүүр инектериниң бир кижиге онаажыр нормазын ооң эвээжедирин өөренип көөрү чугула деп санаадыг мен.

8 айдан өрү назылыг бызаларның дириг деңзизи уксаазындан кончуг хамаарылгалыг боон турарын мындыг чижек көргускен: кадарчы Д. Кызыл-оолда симменталь уксаадан укталып үнген дорт бызаанын дириг деңзизи 8 айлыында 210—255 кг, хонукта ортумак немелде деңзи 1 кг, чайгы үеде ооң-даа бедик турган. Ынчаарга эң шырак дээн бир хайнак бызаанын деңзизи үзүлде соолгуде 57 хонганда кудулай берген, а чаңгыс ол-ла кажаага ажаап, бир домей чемгерип турган чурттуң тыва инектериниң бызааларының деңзизи кудулавайн, харын бичелеп немежип турган. Моон ап көөрге, эъткир угланыышкынга өстүреринге симменталь уксаа улуг ажыктыг эвес болгаш сүт эмер үезинде алган хөй немелдеэин соолгу үезинде чидирер чүүл бар. Ындыг турда, бо чылын Тыва АССР-ниң Кедээ ажыл-агый министерствозунуң талазындан симменталь уксаанын малын бисче база катап чорудуп турары таарымча чок деп санаар мен.

Эъткир угланыышкынныг инектерге эдерилгени таарыштыр чорудары чугула. Аргалыг-ла болза, ону чылдың бүгү үелеринче быдаратпайн, сезоннуг чорудары чугула. Ынчангаш эъткир инектерге чүгле сула эдерилгe эвес, тарып боозадылганы база чоруткаш, ооң соолгуде кызыр, боозун эдлчеглиг үелеринде тодарадыр ужурлуг. Ындыг таварылгада кодан санында хөй бугалар тутпайн, колхоз, совхоз, азы район бодунга тарып боозадыр черлиг турары чугула.

Өске бир чижек. 1968 чылда эъткир инектериниң бызааларын 11—12 айларда үзүп турувуста, хонуу болгаш деңзизи четпези-биле 96 бызаа 1969 чылдың апрель айга чедир ол черинге турар болуп артып калган. Ооң түңнелинде кадарчылар-биле саназыр немелде төлевир болгаш алган продукция дээш 15 хуу ол чылда төлеттинмейн артып калган. Ынчаарга эрги чылдың сан-хөө санажылгазы доозулган болгаш чаа чылдың сан-хөө чарыгдалы ацгы болганда, демги төлевирни 1969 чылда күүседирин чөпшээреес болган.

Ийиги болук. Ында 8 айдан өрү назылыг аныяк инектерни бир кадарчыга 80 баш кылдыр нормалаан. Баш бүрүзүнүң ортумак немелде деңзизин 400 грамм кылгаш, продукция алганы дээш шалың фондузунга база 15 хуунну немээр. Херек кырында бир өг-бүленiң ийи кижизинге 160 баш малды ажаап тудары чылдың кайы-дээ үезинде берге. Ынчангаш 8 айдан өрү назылыг аныяк малды бир коданга ооң эвээжедир болза чогуур. Ооң ында аныяк малды кадарар черлерге эки шынарлыг кажааларны тудар болгаш аңаа турум турар черлерни шилип алыр. Чер-черниң байдалын болгаш мал чемнериниң курлавырын көрүп тургаш, чемгерилгени чыл дургузунда чорудар. Чамдык черлерге кышкы үеде турум азыралды, чайгы үеде немелде чемгерилгени чорудар.

М. ЛАЙЗАА.
«Торгалыг» совхозтуң Сарыг-Хөл салбырының эргелекчизи.

— Бо чаа эрткен кыш-даа дошкун-на болду. Эрткен күзүн чайлаамның болгаш кыштаамның чанында сиген-ширбиилди өг-бүлемниң кежигүннериниң дузазы-биле элээн элбедир белеткеп алгаш, кыштың соок хаттыг хүннеринде безин хойларывысты ооң-биле чемгерип, мээс чарыкче одарладып келдим. Хүлээнип алган хойларывыс шүптүзүү хураганнаткан. Олар шүптү онча-менди ийин, ооздарым — деп, Барыын-Хемчикте «Большевик» колхозтуң малчыны Хомушку Далбыш-евич Далбый-оол таваар чугаалап олурду.

Ооң кажаазы хүннээрек мээстер белдиринде. Ында даглар болгаш белдер кырандылай берген. Кадарчы аалының чанынга хүүн киирип келгеш шайлап алгаш, даштыгаа кезек дыштанды-даа. Бо хойжу кадайы Хомушку Эней, уруу Хомушку Эмержаа-биле демнежип ажылдаваш, 100 баш хойга онаашгыр чүс хураганны менди өстүрүп алган.

ЧУРУКТА: мурнакчы малчын Хомушку Далбый-оол хойларының чанында.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Малчыннарның чедишкини

Д. Маадыр-оол 1963 чылда «Улуг-Хая» совхозка хой кадарып эгелээн. Ооң аазы Макар Чамзыевич Дунгар-оол хөй чылдарда мал кадарып келген хоочун малчын болгаш, оглун база болунуп мергежилинге хандыкшыдып, өөредип каан. Ам Маадыр-оол совхозтуң эң дээре хойжуларының бирээзи кылдыр санадып турар апарган. Д. Маадыр-оол юбилейлиг чылын төрүүр 100 хойга онаашгыр 100 хураганны менди дорукгарарын хүлээнгеш, бодунуң сөзүнге зэ болуп, төрээн 301 хойдан 328 хураганны менди дорукгуруп турар.

* * *

Ол-ла совхозтуң Хайыракан салбырында 19.800 төрүүр хойларның иштин д е н мартттың төнчүзүнге чедир 10.280 хой төрээн. Оларның хураганнары бүрүн менди. Баштай төрүттүнген хураганнар улгадып, доругуп отка кире берген, кодан чанында хары эриң, карандылай берген одарлардан оттап турар. Салбырның үш хойжу бригазазында малдың байдалы эки.

О. ТАВАА.

ТҮҢНЕЛДЕР ЧУГААЛАП ТУР

Эртнеи ажыл-агый чылы «Сукпак» совхозтуң ажылишчилериңе шиңгыы шылгалда болган. Кыжы соок, мал чемнери ховар чыл турзажок, ылаңгыя мал ажылдакчылары чамдык чедишкиннерни чедип алган.

Совхоз күрүнеге дужаар эътке немелде деңзи талазыбиле чыл планын 102,6, колхозтардан, совхозтардан база чурттакчы чондан мал садын алырын 113,5, а эът үлетпүрүнүң ажылдап кылыышкынынга мал дужаалдазын 120,1 хуу күүсеткен.

Коллективтиг керээлер күүсединде элээн чедишкиннер база бар. Малды азырап болгаш одарладып семиртириниң талазы-биле совхоз 1967 чыл-биле деңзээрге эрткен чылын 583 тонна эътти планнан артыкка будүрген, эът үлетпүрүнге 1200 тонналы киирген, 200 тонна хөй немелде деңзи алдынган. Хойжулар О. Сенгин оол, Б. Хертек, Х. Комбу, М. Салчак, хаван ажаакчылары А. Грицих, М. Кучум оларның мында эвээш эвес үлүг киргенин демделээри чугула.

Совхозтуң ажылчыннарын, механизаторларын чуртталга бажыңнары-биле хандырарынга элээн ажылдар чоруттунган. Ниитизи-биле чыл дургузунда 900 дөрбелчин метр чуртталга шөлүн ажыглалга киирген. Түгле совхозтуң төвүнде безин чаа эге школаны, яслини, магазинни, ниитинiң чемненилге черин ажыткан.

Совхозтуң бүгү ажылчыннарының саны чыл келген тудум немежип, ажыл-агыйның будүрүлге көргүзүглерин өзүп турар. Ам үеде төп суурда 50 ажыг чаңгыс аай төлевилелдин чуртталга бажыннары бар. Хөй чурттакчылар телевизорларлыг, радиолуг, мотоциклдерлиг.

Бар чедишкиннер-биле чергелештир четпестерни айтыры чугула. Ажыл-агыйның ооң-даа бедик көргүзүглерни чедип ап болур аргазын чедир ажыглавааи. Немелде деңзи алырының планы күүсеттинмээн. Чамдык малчыннар болгаш хаван ажаакчылары бир башка онаашгыр немелде деңзи алыр социалистиг хүлээлгезинiң күүседип шыдавааннар. Моон түңнелинде совхоз эрткен чылын бир баш мыйыстыг бода малга онаашгыр 70 кг немелде деңзи алыр планын түгле 35 кг, а бир баш хаванга онаашгыр 50 кг немелде деңзи алыр планын 28 кг, бир баш хойга онаашгыр 6 кг немелдени алырын 2 кг кылдыр күүсеткен.

Чылдың немелде деңзи планын чедишкиниг күүседиринге хонукта алыр немелде деңзи планының күүседезин чедип алыры улуг ужур-дузалыг. Ынчалза-даа бо талазы-биле совхоз база четпес ажылдаан. Бир эвес чаңгыс баш мыйыстыг бода малга онаашгыр хонукта 450 грамм немелде деңзинiн алыр турган болза, ол түгле 300 грамм, хаванга — 500 граммны алыры — 333, хойга — 55 граммны алыры 39 грамм кылдыр күүсеттинген. Борта боттуг болгаш боттуг эвес-даа чылдагааннар турганы чажыт эвес.

Чижээлээрге, совхозка малды азырап семиртириниң хуусаалары барымдаалаттынмайн келген. Бода малды план ёзугаар 155 хонук азыраарын 118, хаванны 100 хонук түдарын 84, хойну 109 хонук орнунга 58 хонук азыралга тургузуп турган. Моон уламындан совхоз 1 центнер немелде деңзинiн планныг бот-үнезин чедип ап шыдаваан. Центнер бода мал эъдиниг 71 рубль 92 көпеек чарыгдаар тургаш, херек кырында 96 рубль 61 көпеекти чарыгдаан.

Бот-үнеге болган мындыг түңнелдериниң бир кол чылдагааны колхозтардан, совхозтардан ап турган малдың дириг деңзизи планга четпес боон турганында. Ол ышкаш мал чемнерин четпес хемчээлдиг белеткээни борта база багай салдар чедирген.

Беш чылдың дөртку чылында совхозтуң ажыл-ишчилери мыйыстыг бода малдың бир бажыңга онаашгыр 75 кг, хонукта 500 грамм немелде деңзинiн алыр планны чедишкиниг күүседир бедик сорулга туруп турар. Ону чедишкиниг күүседири совхозтуң малчын бүрүзү 1969 чылда алган социалистиг хүлээлгезин албан - күүсеткен турарындан кол хамаарыжыр. Ол совхозтуң бүгү ажыл-ишчилериниң ленинчи юбилейге, Совет Тывaның 25 чыл оюнуң байырлалынга күш-ажылчы белээ болур.

Н. ЛОБАЧЕВ.
совхозта партком секретары.

КҮЗЕНЧИГ ААЛЧЫ

Аныяк коммунист Сат Ойдуп-оол «Чыраа-Бажы» совхозтуң Чыргакы салбырында мал ажылының учётчиги. Малчыннарны үргүлчү кезип, ооң учёт, отчёдун шын кылып келген. Ылаңгыя кышкы үеде 30-40 км ырак одарларны аъттыг кезип чорааш, аал бүрүзүнге кирип, чаш хураганнарны дугаарлап четтигип турар.

Эш Ойдуп-оол ол ажылын чорутпушаан, иштикиде, даштыкыда болуушкуннарны, совхозтуң, районнуң ажыл, амыдыралын малчыннарга чедингир тайылбырлап берип турар. Хөй бригадаларының төптеринде кызыл-булуңнарга мурнакчы дуржулганың булунун организастап, агитаторларга республиканың, совхозтуң мурнакчы малчыннарының дуржулгазын чырыдып бижип келген.

Малчыннар ортузунга кижизидилге ажылынче кичээнгейни ынчаар салып, кандыгбир кижи чурум үрээн, ажылынга харысаала чок чоруун көргускен болза, хамаарышкан бригадазынга ук малчынны хемчег алдырып, шын орукту айтып, сүмелеп турар.

Мурнакчы малчын Седен Куулар мынча деп чугаалап олурар:

— Мен шаанда «кылаң-кара»-биле оңнежип, харын-даа улуг арагачыже шилчий бер часкан мен. Бир-ле ажыл үезинде хүндүс арагалаткан олурумда, бистиң учётчигивис Ойдуп-оол келди. Бирээде, учётчик, ийи талазында, салбырда партбюро секретарының оралакчызы кижи. Ынчангаш кыын туттунуп ор мен. Ойдуп-оол: «Малчын Куузар, ам дыштанып алыңар, оске аалдар эргээп, кел чыда чугаалажыр мен»— дээш, чоруй барды. Шынапла эртенинде дүүш соонда чугаалашкаш, арагаже сундугуп, шын эвес орукче бар чоруурумну ооң ишти дыннап олурда, шүгүмчүлеп хөлчок болган. Ооң мен эштиң чугаазын, сүмезин шын деп көргеш, ол чоруумну шиитпирлии-биле чидирген мен. Харын мурнакчы малчынга санадып, ынчан суур Советиниң депутадынга-даа соңгуттурдум. Ам төрээн 201 хоюмдан 208 хураганны менди алдым.

Сат Ойдуп-оолдуң эш-хуу

ларыы шаңнап-мактаар хемчегер салбырда доктаамал чоруп турар.

Чонунуң идегелии Ойдуп-оол ак сеткилдиг күүседип келгени-биле ол суур Советиниң депутадынга март 16-да соңгуткан. Чыргакы суурнуң чурттакчылары боттарының бо идегелиниг бижыг бүүреалдыг.

О. ДЫРТЫЙ-ООЛ.
ЧУРУКТА: депутат С. Ойдуп-оол.

Авторнуң фотозу.